

Ε. ΚΡΙΑΡΑ

ΙΩΑΚΕΙΜ Ο ΚΥΠΡΙΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΟΙΗΜΑ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΚΟΒΕΝΕΤΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ ΤΟΥ 1645 - 1669

Τὰ γεγονότα τοῦ τουρκοβενετικοῦ πολέμου τῶν ἐτῶν 1645 - 1669 τὰ πραγματεύτηκαν, ὅσο ξέρομε ὥς σήμερα, σὲ λαϊκὴ γλῶσσα δύο ποιητές: ὁ Ἄνθιμος Διακρούσης καὶ ὁ Μαρῖνος Τζάνες Μπουνιαλῆς. Ὁ Ἀθανάσιος Σκληρὸς ἔγραψε ἔμμετρα γιὰ τὸ ἴδιο γεγονὸς σὲ ἀρχαία γλῶσσα. Ἡ ἀνακοίνωση ποὺ θὰ κάμω σήμερα πρόκειται νὰ γνωρίσῃ ἕναν τέταρτο ποιητὴ, Κυπριώτῃ αὐτόν, τὸν ἀρχιμανδρίτῃ Ἰωακείμ τὸν Καντζελλίερῃ, ποὺ πραγματεύτηκε τὸ ἴδιο θέμα.

Τὸ κείμενο τοῦ Κυπριώτῃ στιχουργοῦ μᾶς σώθηκε σὲ χειρόγραφο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, ποὺ μόνον ἐν μέρει τὸ ἔχω γιὰ τὴν ὥρα μελετήσῃ μὲ βάση φωτογραφίες ποὺ μοῦ εἶχε στείλει πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο σημαντικὸς ἐρευνητὴς τῆς ρουμανικῆς φιλολογίας εὐφημα γνωστὸς σὲ ὅσους μελετοῦν τὴν κρητικὴ γραμματεία γιὰ τὴν εὐτυχισμένη ἀνακάλυψή του τοῦ προτύπου τοῦ «Ἐρωτόκριτου». Ἐννοῶ τὸ μακαρίτῃ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βουκουρεστίου Νικόλαο Cartoian. Προσθέτω ὅτι τὸ χειρόγραφο ποὺ μὲ ἀπασχολεῖ βρίσκεται καταγραμμένο μὲ ἀριθμὸ 37 στὸ ρουμανόγλωσσο δημοσίευμα «Ἑλληνικὰ χειρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας» τοῦ Κωνσταντίνου Litzica (Πρακτικὰ τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, σειρὰ Β', τόμ. 23, Ἀνακοινώσεις τοῦ φιλολογικοῦ τμήματος, Βουκουρέστι 1900, σελ. 44). Σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες ποὺ μᾶς παρέχει ὁ Litzica τὸ κείμενο κατέχει 210 φύλλα τοῦ χειρογράφου.

Ὁ συγγραφέας τοῦ στιχουργήματος ρητὰ μνημονεύεται. Εἶναι ὁ Ἰωακείμ ἀρχιμανδρίτης ὁ Κύπριος. Τὸ ὄνομά του μᾶς τὸ δίνει ἕνα εἶδος ἀνάλυσης τοῦ περιεχομένου τοῦ χειρογράφου, ποὺ βρίσκεται στὶς πρῶτες σελίδες του. Μετὰ τὸ κείμενο τοῦ ποιήματος ὑπάρχουν, καθὼς μπορούμε νὰ εἰκασῶμε, στίχοι ποὺ ἀναφέρονται στὸ Σινᾶ, τὸν Ἄθω, τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ τὴν Παλαιστίνη, τὴν Κύπρο, καθὼς καὶ ἕνα ἐγκώμιο τῆς Παναγίας. Κατὰ σχετικὴ ρητὴ μαρτυρία ὅλα αὐτὰ τὰ ἔγραψε ὁ «Ἰωακείμ ἀρχιμανδρίτης ὁ Κύπριος».

Πρὶν ἀπὸ τὸ ποίημα ὑπάρχει ἕνα εἶδος προλόγου τοῦ συγγραφέα. Ἐδῶ μᾶς παρέχεται πῶς ὀλοκληρωμένο τὸ ὄνομά του, γιὰτὶ προστίθε-

ται ἡ ἐπωνυμία του «Καντζελλιέρης». Τὸ ἐπώνυμο αὐτὸ δὲν εἶναι ἄγνωστο στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Παρὰ τὶς ὥς τώρα ἀναζητήσεις μου δὲ βρῆκα στοιχεῖα γιὰ τὸν Ἰωακείμ αὐτὸν τὸν Καντζελλιέρη. Στὸν πρόλογο τοῦτον ὁ συγγραφέας μᾶς δηλώνει τὴν πρόθεσίν του. «Ἐβάλθηκα, γράφει, νὰ κάμω τὸ παρὸν σύνταγμα εἰς πεζὴν φράσιν διὰ ἐνθύμησιν εἰς τὸ εὐσεβέστατον γένος μου καὶ νὰ τὸ συναρμόσω εἰς ῥίμαν διάστιχον οὐχὶ διὰ ἄλλον τίποτας, μόνον διὰ μίαν μόνην ἀγάπην τῆς ἀληθοῦς πίστεως ὁμοῦ [πρέπει, νομίζω, νὰ διαβάσωμε: ἡμῶ] καὶ τῶν εὐσεβῶν πάντων». Ἐχει ἐπίσης τὴν πρόθεση ὁ στιχουργὸς νὰ κάμῃ λόγο γιὰ τὴ Μέκκα, καθὼς καὶ γιὰ τὴν κατάληψιν τῆς Βαβυλώνης ἀπὸ τὸ Μουράτ, γιὰ τὴ σύλληψιν τῆς γυναίκας του τῆς «Μαλτεζίνας» ἀπὸ τὰ κάτεργα τῆς Μάλτας. Σκοπεύει ἀκόμη νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ μὲ τοὺς ἀγῶνες τῶν Βενετῶν στὸν Αὐλώνα. Κατόπιν θὰ περιγράψῃ γεγονότα τοῦ τουρκοβενετικοῦ πολέμου καὶ τὴν κατάληψιν τῶν Χανίων. Ἀπὸ ὅσα μᾶς λέει ὁ στιχουργὸς στὸν πρόλόγόν του θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποθέσῃ ὅτι δὲν πραγματεύτηκε ὁλόκληρον τὸν τουρκοβενετικὸν πόλεμον γιὰ τὴν Κρήτη, δὲν ἔφτασε δηλ. ἕως τὸ 1669. Ἴσως καὶ νὰ ἔγραψε τὸ ποίημά του πρὶν ἀπὸ τὴν τελικὴ ἔκβαση τοῦ ἀγῶνα. Στὴν ἄποψιν αὕτῃ συνηγορεῖ ἴσως καὶ ἡ χρονολογία «Αὐγουστος 1665» ποὺ βρίσκεται σημειωμένη στὸ φύλλο 207ν τοῦ χειρογράφου, καθὼς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Litzica.

Ἀλλὰ ἅς δώσω τὸ περιεχόμενον τῶν 737 δεκαπεντασύλλαβων στίχων ποὺ ξέρω αὕτῃ τῇ στιγμῇ ἀπὸ τὸ ποίημα. Στὴν ἀρχὴ μᾶς δηλώνεται ἡ πρόθεσις τοῦ συγγραφέα νὰ ἐκθέσῃ

*πῶς ἐσυνέβησαν λοιπὸν τὰ σκάνδαλα τοὺς Τούρκους
μὲ τοὺς Ἑνέτους αὐτουνοὺς καὶ μὲ τοὺς Μαμαλοῦκους.*

Ἀκολουθεῖ δομὴ κατηγορητήριο ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ τῆς θρησκείας τους καὶ κατόπιν γίνεται λόγος γιὰ τὴν κατάληψιν τῆς Βαβυλώνης ἀπὸ τὸ Μουράτ καὶ ἔρχεται ἔπειτα ἡ διήγησις γιὰ τὴ «Μαλτεζίνα». Οἱ «Παρπαρόσοι», ὅπως τοὺς λέει ὁ πρόλογος, αἰχμαλωτίζουν ἕνα καράβι μὲ μιὰ Μαλτέζα, ποὺ μὲ τὴ μητέρα της κατευθύνεται στὴν Ἰσπανία. Τὶς φέρνουν καὶ τὶς δύο στὴν Πόλιν καὶ τὴν κόρη τὴν παραδίδουν στὸ Μουράτ, ποὺ τὴν κάνει σουλτάνα. Ἐκεῖνη γίνεται μουσουλμάνη καὶ μαθαίνει τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν. Ὑστερὰ ἀπὸ παράκλησίν της ὁ σουλτάνος στέλνει τὴν πεθερά του πίσω στὴν πατρίδα της, τὴ Μάλτα. Ὁ Μουράτ μαθαίνει τὶς ἐνέργειες τῶν Βενετῶν στὸν Αὐλώνα καὶ ἀποφασίζει νὰ τοὺς τιμωρήσῃ, ἀλλὰ γυρίζοντας ἀπὸ τὴ Βαγδάτη πεθαίνει. Τὸν διαδέχεται ὁ Ἰμπραὶμ. Πρόκειται βέβαια γιὰ τὴν ἄνοδο στὸ θρόνον τοῦ Ἰμπραὶμ Α', ποὺ διαδέχεται τὸ Μουράτ Δ' τὸ

1640. Ἀρχίζει τώρα ἡ διήγησις τῶν «σκανδάλων» (κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ προλόγου). Ἔρχεται σὸν σουλτάνο ἀπὸ τὴν Κρήτη γιὰ τὰ τάχα τοῦ «πρίντζιπου τοῦ Τζεντεφρὲ» καὶ τοῦ χαρίζει τὰ Χανιά καὶ τὸ Ρέθεμνος. Ὁ σουλτάνος δέχεται τὴν προσφορὰ, ἀλλὰ τὸ δωρητὴ τὸν τυφλώνει. Καλεῖται ἔπειτα ὁ βάλιος τῆς Βενετίας καὶ τοῦ ζητοῦν νὰ γράψῃ στὴν πατρίδα του νὰ δοθοῦν τὰ Χανιά καὶ τὸ Ρέθεμνος στοὺς Τούρκους. Οἱ Βενετοὶ ὁμῶς ἀρνοῦνται καὶ οἱ Τούρκοι ἀποφασίζουν τὴν ἐκστρατεία. Ἡ σουλτάνα ἡ «Μαλτεζίνα» ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος εὐχεται νὰ ξαναγυρίσῃ στὴν πίστι τῶν πατέρων της καὶ νὰ καταστραφθοῦν οἱ Τούρκοι. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μουράτ τῇ σουλτάνα τὴν ἐγκαθιστοῦν στὸ Ἑσκί-σαράγι. Στὴν ἀκολουθία της ὑπάρχουν δύο «λατινικά», ὅπως λέει τὸ κείμενο, μορφωμένοι. Γράφει λοιπὸν στὴ μητέρα της ἡ σουλτάνα «Μαλτεζίνα» συνιστώντας της νὰ ἐτοιμαστῇ στόλος γιὰ νὰ τὴν ἐλευθερώσῃ ὅταν σὲ λίγο θὰ ἀποφασίσῃ νὰ ταξιδέψῃ. Γιὰ νὰ γίνῃ τὸ ταξίδι αὐτὸ προφασίζεται ἡ σουλτάνα ὅτι θέλει νὰ προσκυνήσῃ στὴ Μέκκα καὶ ζητεῖ σὲ τοῦτο τὴν ἔγκρισιν τοῦ σουλτάνου. Ἐκεῖνος συγκατανεύει καὶ ἀποφασίζει νὰ τὴ στείλῃ μὲ συνοδείαν στόλου γιὰ νὰ προσκυνήσῃ. Ἀρχίζουν οἱ σχετικὲς προετοιμασίαι καὶ γίνεται ἡ ἐπιβίβασις. Προηγείται ἀποχαιρετισμός.—Ἐδῶ τελειώνει τὸ τμήμα τοῦ ποιήματος ποῦ μοῦ εἶναι γνωστὸ γιὰ τὴν ὥρα.

Καὶ μὲ μόνη τὴ γνωριμία αὐτοῦ τοῦ τμήματος θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ κάμῃ ὀρισμέναις σχετικαῖς μ' αὐτὸ παρατηρήσεις. Ἐχει, νομίζω, ἐνδιαφέρον νὰ σημειώσω ὅτι ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸ στιχοῦργημα τοῦ Ἰωακείμ παρουσιάζει τὸ πλεονέκτημα, σὲ σύγκρισιν μὲ τὰ ἄλλα δύο ἀπὸ τὰ γνωστά μας στιχοῦργήματα, τὸ ποίημα τοῦ Ἀνθίμου Διακρούση καὶ τὸ ἄλλο τοῦ Μαρίνου Τζάνε, ὅτι μᾶς παρέχει στοιχεῖα ποῦ ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὰ δύο ἄλλα. Κάνει λ. χ. ἐντύπωση ὅτι οἱ διηγήσεις καὶ τοῦ Διακρούση καὶ τοῦ Τζάνε (βλ. «Ὁ Κρητικὸς Πόλεμος Ἀνθίμου Διακρούση, Μαρίνου Τζάνε, ἐκδομένων ὑπὸ Ἀγαθαγγέλου Ξηρουχάκη, Τεργέστη 1908», σελ. 71 στ. 21 κέ. καὶ σελ. 146, στ. 11 κέ.) ἀρχίζουν μὲ τὴ σύλληψιν «μῆς» σουλτάνας, ὅπως γράφουν οἱ ποιητὲς αὐτοί, μῆς κάποιας δηλαδὴ σουλτάνας ποῦ θέλησε νὰ πάῃ στὴ Μέκκα νὰ προσκυνήσῃ, χωρὶς νὰ καθορίζουν ἀκριβέστερα γιὰ ποιοὺ πρόσωπο πρόκειται. Τῇ σουλτάνα αὐτῇ, κατὰ τὰ δύο γνωστὰ αὐτὰ κείμενα, τὴν πιάνουν κάτεργα τῆς Μάλτας κι' αὐτὸ γίνεται ἡ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου. Ὁ σουλτάνος προφασίζεται τότε ὅτι στέλνει στρατεύματα κατὰ τῆς Μάλτας γιὰ νὰ τὴν τιμωρήσῃ γιὰ τὸ γεγονὸς αὐτό, ὁμῶς ἡ κρυφὴ γραπτὴ διαταγὴ του εἶναι τὰ πλοῖα ποῦ μεταφέρουν τὰ στρατεύματα νὰ κατευθυνθοῦν στὴν Κρήτη, στὰ Χανιά (βλ. Διακρούση, σελ. 77, στ. 1 - 10

καὶ Τζάνε, σελ. 147, στ. 15 - 22). Τὴ σύλληψη τῆς σουλτάνας αὐτῆς τὴν ἀναφέρει καὶ ὁ Στ. Ξανθονδίδης στὴν «Ἐπίτομο Ἱστορία τῆς Κρήτης» ἀντλώντας ἀπὸ μόνα τὰ ποιήματα τοῦ Διακρούση καὶ τοῦ Τζάνε. Ἀντίθετα ὁ Κύπριος στιχουργός, ὁ Ἰωακείμ, ἀρχίζει ἀπὸ τὴν παλιότερη ἱστορία αὐτῆς τῆς σουλτάνας, ποὺ θὰ πιαστῇ (ἢ, στὴν πραγματικότητα, θὰ ἐλευθερωθῇ) ἀπὸ τὰ καράβια τῆς Μάλτας. Μᾶς διηγείται πῶς πιάστηκε ἀπὸ τοὺς «Παρπαρόσους» μιὰ Μαλτέζα, πῶς ὁδηγήθηκε μὲ τὴ συνταξιδιώτισσα τὴ μητέρα της στὴν Πόλη, πῶς ἔγινε κατόπιν γυναίκα τοῦ σουλτάνου Μουράτ, πῶς πείθει τὸ σουλτάνο νὰ στείλῃ τὴ μητέρα της πίσω στὴ Μάλτα, πῶς τὸν πείθει ἐπίσης νὰ τῆς ἐπιτρέψῃ νὰ πάῃ νὰ προσκυνήσῃ στὴ Μέκκα. Στὸ ἀναμεταξὺ ἐκείνη εἶχε εἰδοποιήσῃ τὴ μητέρα της νὰ φροντίσῃ νὰ σταλοῦν ἀπὸ τοὺς Μαλτέζους κάτεργα γιὰ νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τοῦ καραβιοῦ ποὺ θὰ τὴν μεταφέρῃ στὴ Μέκκα καὶ νὰ τὴν ἀπελευθερώσουν.

Εἶναι ἀνάγκη ἐπίσης νὰ ὑπογραμμιστῇ ὅτι τὸ νέο ποίημα, ὅπως ἀκούσατε ἀπὸ τὴ σύντομη ἀνάλυση, κάνει λόγο καὶ γιὰ ὀρισμένα γεγονότα ποὺ συμβαίνουν πρὶν ἀπὸ τὴ ρήξιν τῶν Τούρκων μὲ τοὺς Βενετούς, ποὺ τὴν προετοιμάζουν καὶ ποὺ οὔτε αὐτὰ δὲν τὰ ἀναφέρουν τὰ ποιήματα τοῦ Διακρούση καὶ τοῦ Τζάνε, ἀφοῦ αὐτὰ ἀρχίζουν τὴ διήγησή τους ἀπὸ τὰ κύρια γεγονότα τοῦ κρητικοῦ πολέμου. Βέβαια ὀρισμένα ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτά, ἐννοῶ πάλι αὐτὰ ποὺ τοποθετοῦνται πρὶν ἀπὸ τὴν πολεμικὴ ρήξιν γιὰ τὴν Κρήτη, τὸ 1638, ὅπως ἡ κατάληψη τῆς Βαγδάτης, τὰ συμβάντα στὸν Αὐλώνα, μᾶς εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς ἐποχῆς. (Παραπέμπω πρόχειρα στὴ *Geschichte des osmanischen Reiches* τοῦ Νικολάου Ιοργα, τόμ. 3, σελ. 474 - 5 καὶ τόμ. 4, σελ. 34 κέ.). Ἐπίσης ἡ σύλληψη (ἢ καλύτερα ἢ ἀπελευθέρωση) τῆς Μαλτεζίνας ἀπὸ τὰ καράβια τῆς Μάλτας, ποὺ τὴν ἀναφέρει τὸ νέο κείμενο, ὅπως καὶ τὰ γνωστὰ ποιήματα τοῦ Διακρούση καὶ τοῦ Τζάνε (αὐτὰ, ὅπως εἶπα, χωρὶς νὰ ἀναφέρονται στὴν προῖστορία της), ἡ σύλληψη αὐτῇ, λέω, πρέπει νὰ ἐνταχθῇ μέσα στὶς πειρατικὲς ἐνέργειες τῶν Μαλτέζων ἐναντίον τοῦ τουρκικοῦ στόλου ποὺ κατευθύνεται στὴ Μέκκα. Οἱ πειρατεῖες αὐτὲς συμβαίνουν κοντὰ στὴν Κάρπαθο στὶς 28 Σεπτεμβρίου 1644 (βλ. Ιοργα, ὁ. π., τόμ. 4, σελ. 37). Σήμερα φυσικά, καθὼς δὲν κατέχω τὸ σύνολο τοῦ κειμένου, δὲν μπορῶ νὰ κάμω πλατύτερο λόγο γιὰ τυχὸν μεγαλύτερη συμβολὴ τοῦ ποιήματος στὴ διαφώτισή μας πάνω στὰ κύρια γεγονότα τοῦ τουρκοβενετικοῦ πολέμου γιὰ τὴν Κρήτη, κρίνω ὅμως σκόπιμο μὲ βάση τὸ γνωστό μου τμῆμα του νὰ διατυπώσω ὀρισμένες παρατηρήσεις μου σχετικὲς μὲ τὴ γλώσσα του καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἡ γλωσσικὴ του μορφὴ παρουσιάζει.

Μέσα στοὺς 737 αὐτοὺς δεκαπεντασύλλαβους στίχους διαπιστώνω ὅτι πολλὰ εἶναι οἱ λέξεις μὲ ξενικὴ προέλευση. Τὴν πατρίδα τοῦ ποιητῆ, τὴν Κύπρο, τὴν κατέχουν ἤδη ἀπὸ τὸ 1571 οἱ Τούρκοι. Ἄν εἶναι γι' αὐτὸ καθόλου περιέργοι ὅτι ἀπὸ τῆς λέξης μὲ ξενικὴ καταγωγή (καὶ ἔξαιρῶ τὶς πολὺ συνηθισμένες καὶ σὲ ἄλλα κείμενα τῆς ἐποχῆς) τὰ δύο τρίτα ἔχουν τουρκικὴ προέλευση. Ἰδοὺ μερικὲς ἀπὸ τῆς τουρκικῆς αὐτὲς λέξεις: *τετές*, *τζενέτι*, *καφάσι*, *κουρουπάνι*, *κιαφίρης*, *τοναμάς*, *ρεντζιπέρης*, *ἀλισβερίσι*, *περικέτι*, *φетуφάς*, *ϊκτικάτι*, *ζοβαχέρι*, *σεπέτι*, *γερλετίζομαι*. Μιὰ σχετικὴ ἀναζήτησή μου καὶ στὸ προσωπικόν μου ἀρχεῖο καὶ στὰ δελτία τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μὲ κάνει νὰ πιστεύω ὅτι ἀρκετὲς ἀπὸ τῆς λέξεις αὐτῆς ἢ δὲ μαρτυροῦνται πιθανῶς καθόλου σὲ κείμενα τῆς Τουρκοκρατίας ἢ μαρτυροῦνται μετὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ στιχουργήματος πρὸς μᾶς ἀπασχολεῖ. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ δείχνει τὸ γλωσσικὸ τοῦ ἐνδιαφέρον. Τὸ ἄλλο τρίτο ἀπὸ τῆς μὴ συνηθισμένες αὐτῆς λέξεις τοῦ στιχουργήματος ἔχουν προέλευση φραγκικὴ. Ὅρισμένες ἀπ' αὐτῆς ἀπαντοῦν σὲ κείμενα, ἴσως ὅμως ὄχι παλιότερα ἀπὸ τὸ ποίημά μας. Σὰς ἀναφέρω λέξεις αὐτῆς τῆς κατηγορίας: *τε φάτσα*, *μπασαδόρος*, *παντίδος*, *παρόλα*, *πάγος*, *φορτσάδος*.

Ἀξίζει νὰ παρατηρήσω καὶ τοῦτο: Ἀρκετὲς φορὲς (μέσα) στοὺς λίγους στίχους πρὸς ξέρον ἀπὸ τὸ ποίημα) ἀπαντᾷ μιὰ συντακτικὴ συνήθεια πρὸς καὶ σήμερα δὲν εἶναι ἄγνωστη στὴ γλώσσα τῆς πατρίδας τοῦ ποιητῆ, τὴν Κύπρο, καὶ βέβαια καὶ σὲ παλιότερα κυπριακὰ κείμενα, τῆς Ἀσσίξης, τὸν Λεόντιο Μαχαιρᾶ καὶ ἄλλα. Ἐννοῶ τὴν ἀντικατάσταση τῆς γενικῆς κτητικῆς ἀπὸ μιᾶν αἰτιατικῆς. Ἔτσι γράφει ὁ ποιητῆς: «*Τὰ σκάνδαλα τοὺς Τούρκους*» (ἀντὶ «*τῶν Τούρκων*»), «*ἀρχόντισσες μεγάλους ἀθθεντάδες*» (ἀντὶ «*μεγάλων ἀθθεντάδων*»), «*τοὺς δρόμους τὰ νησία*» (ἀντὶ «*τῶν νησιῶν*»).

Κυπριακὸ ἐπίσης τεκμήριο εἶναι καὶ ὅτι στὸ χειρόγραφο ἀπαντοῦμε διπλά, μακρὰ δηλαδὴ σύμφωνα, ὅπως στὶς περιπτώσεις: «*ἐνθούμῃσιν*» καὶ «*νὰ ἐνθουμῆσαι*» (μὲ διπλὸ θ), φαινόμενο καὶ σήμερα συνηθισμένο στὸ κυπριακὸ ἰδίωμα.

Μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴ ἃς ὑπενθυμίσω ὅτι καὶ ἀλλιῶς ὁ ποιητὴς δὲν ξεγνᾷ τὴν πατρίδα του, τὴν Κύπρο. Στὸν πρόλόγόν του, ὅπως ἤδη σὰς εἶπα, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἀνάμεσα σ' ἐκεῖνα πρὸς θὰ διαβάσῃ κανεῖς στὸ χειρόγραφο μετὰ τὸ κείμενο τοῦ ποιήματός του εἶναι καὶ ἕνα κομμάτι ἀφιερωμένο στὴν Κύπρο.

Ἀλλὰ παρουσιάζει καὶ ἀπὸ ἄλλῃ ἄποψη ἐνδιαφέρον ἡ γλώσσα τοῦ ποιήματος; Ὅα ἔλεγα ὅτι ἡ γλώσσα του εἶναι μᾶλλον ἢ κοινὴ δημοτικὴ μὲ κάμποσες ἀρχαϊστικὰς ἐκφράσεις καὶ μὲ τοὺς συνηθισμένους

ιδιωματισμούς τῶν κειμένων τῆς παλιότερης νεοελληνικῆς ἐποχῆς. Ἡ γλωσσικὴ διατύπωση ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος δὲν εἶναι καθόλου ἱκανοποιητικὴ. Βιασμοὶ λ. χ. γραμματικοὶ καὶ ἄλλοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μερικοὶ ὀφείλονται στὶς ἀνάγκες τῆς ὁμοιοκαταληξίας, καθὼς καὶ συντακτικὰ ἀνακόλουθα, δὲν εἶναι σπάνια φαινόμενα μέσα στὸ ποίημα.

Ἡ ἀνάπτυξη, τώρα, τοῦ θέματος γίνεται μὲ τάση πρὸς τὸν πλατειασμό. Ἰδίως ἀπὸ θρησκευτικὴ ἄποψη ἐπιμένει ὁ ποιητὴς νὰ καυτηριάζῃ τοὺς Τούρκους καὶ ὁδηγεῖται ἔτσι σὲ ἀναπτύξεις θρησκευτικῶν, νὰ ποῦμε, ἀπόψεων. Λογοτεχνικὲς ἀρετὲς δὲν πρέπει καθόλου νὰ ἀναζητήσωμε στὸ ποίημα. Ἐπομένως, ὅσο μᾶς ἐπιτρέπει νὰ πιστοποιήσωμε ἢ περιορισμένη σήμερα γνωριμία μας μαζί του, γλωσσικὸ μόνο εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον του.

Ἀπὸ μετρικὴ πάλι ἄποψη τὸ στιχοῦργημα, γραμμένο σὲ δεκαπεντασύλλαβο ἱαμβικὸ στίχο, παρέχει συχνὰς παρεκκλίσεις ἀπὸ τοὺς κανονικοὺς μετρικοὺς τονισμούς. Ἡ ὁμοιοκαταληξία του δὲν εἶναι πάντοτε πετυχημένη (*ἐβάστα - τοιαῦτα, ἦλθεν - ἐκείθεν, κανίσκιν - ἀποφασίσθην, κρότον - κόπον, προεῖπεν - ἐκείθεν*).

Νὰ ἀποφανθοῦμε σήμερα ὀριστικότερα γιὰ τὴν τυχὸν ἱστορικὴ του σημασίαν δὲν εἶναι δυνατό. Θὰ πρέπει νὰ γνωρίσωμε πρῶτα τὸ σύνολο τοῦ ποιήματος αὐτοῦ, ποὺ ἐλπίζω νὰ τὸ ἐκδώσω ὅταν λάβω ἀπὸ τὴ Ρουμανία φωτογραφίες τοῦ ἄγνωστου ἀκόμη τμήματος τοῦ ἔργου. Τότε θὰ μπορούσε τὸ ποίημα τοῦτο, σχετικὰ μὲ τὶς ἱστορικὰς πληροφορίες ποὺ μᾶς παρέχει, νὰ συγκριθῇ ὄχι μόνον μὲ τὰ ἄλλα δύο ἔργα μὲ τὸ ἴδιον θέμα, ἀλλὰ καὶ μὲ πηγὰς ἰταλικὰς, ποὺ ὑπάρχουν ἀρκετὲς σχετικὰ μὲ τὰ γεγονότα τοῦ τουρκοβενετικοῦ πολέμου γιὰ τὴν Κρήτη.

Προτοῦ ἐγκαταλείψω τὸ βῆμα, θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ σᾶς διαβάσω ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ γνωστό μου μέρος τοῦ ποιήματος μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ δώσω ἔτσι μιὰ σαφέστερη εἰκόνα τοῦ ἔργου ἀπὸ λογοτεχνικὴ καὶ γλωσσικὴ ἄποψη. Ἀκούσετε τὸ ἀπόσπασμα αὐτό. Σᾶς τὸ δίνω ὅπως παρέχεται στὸ χειρόγραφο χωρὶς δική μου κριτικὴ ἐπέμβαση (στίχοι 488 - 520):

Τότε σ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ὁπού 'ζεν ὁ Μοράτης
καὶ σὰν ἐγύρισεν 'πὲ κεῖ κ' ἦλθεν 'ποὺ τὸ Παγδάτι,
490 εἶπαμεν πὼς ἀπόρριξεν τὴν μιὰρὰν ψυχὴν του
καὶ πῆγεν εἰς τὸν Τάρταρον, εἰς τὴν κατοίκησίν του.

Περὶ τῶν δεήσεων καὶ προσευχῶν ὧνπερ ἐδέετον ἡ σουλτάνα ἡ Μαλτεζίνα.

- Τότες αὐτήν¹ ἡ θαυμαστὴ κυρία Μαλτεζάνα,
 ὁπού 'ταν πρώτη καὶ κυρὰ καὶ αὐθέντρα καὶ σουλτάνα,
 ἤυρεν καιρόν 'πιτήδειον τό 'θελεν ἡ ψυχὴ της
 495 καὶ δέετον εἰς τὸν Χριστὸν αὐτήνη ἀπατή της.
 Εἰς τὲς προσευχὰς ποὺ δέετον ἔλεγεν πάντα τοῦτον·
 «τὸ βάπτισμά μου, Κύριε, πάλιν χάρισέ μου το
 καὶ τὸν Σταυρὸν τὸν Τίμιον δῶσ' μου βοήθειάν μου·
 ἀξίωσέ με Χριστιανὴν καὶ εἰς τὸ βάπτισμά μου
 500 πάλιν τὴν ἄχραντον καὶ θεῖαν σου εἰκόνα
 νὰ προσκυνῶ μετὰ χαρᾶς εἰς τὸν παρόντα αἰῶνα
 καὶ τῆς ἀχράντου σου μητρὸς, τῆς Δέσποινας τοῦ κόσμου,
 ὡς διὰ νά 'ναι σκέπη μου στοὺς ὀφθαλμοὺς ὁμπρὸς μου.
 Ὡ φρά Τομάσε, ἔλεγεν, καὶ σὺ ἅγιε Φραντζέσκο,
 505 Σὰν Τζώρτζη Κάρλο, παμμέγιστε Σὰν Πέτρο,
 ὦ Παῦλε, Λουκᾶ θαυμάσιε καὶ θεῖε Σὰν Τζοβάννη,
 λυτρώσετέ με τάχιστα ἀπ' αὐτο τὸ τηγάνι·
 ὁποῦ φλογίσθηκα ἐδῶ ψυχῇ τε καὶ τὸ σῶμα
 καὶ τρέμω τὴν ἀπόφασιν στὸν μέλλοντα αἰῶνα.
 510 Ὡ Παναγία Δέσποινα, πρόφθασε, λύτρωσέ με·
 σ' αὐτόνο ὁποῦ βούλομαι τάχιστα ἔπαρέ με·
 εἰς τὸν τόπον, στὴν πατρίδα μου ἐκεῖ ἀπόσωσέ με
 καὶ μὴ βραδύνης, Δέσποινα, ταχὺ ἐπάκουσέ με.
 Δῶσ' μου, Κυρία μου, Σταυρὸν πάλιν νὰ προσκυνήσω
 515 κ' εἰς τὸν ναόν σου τὸν σεπτὸν ἐκεῖ νὰ γονατίσω,
 τὸ «Πάτερ νόστρε» νὰ εἰπῶ μέσα στὴν ἐκκλησίαν,
 ἐκεῖ ποὺ ἱερεῖς κάνουν τὴν λειτουργίαν·
 μέσα εἰς τὸ θυσιαστήριον τὸ ἅγιον ἐκεῖνο
 ποὺ θύεται ὑπὲρ ἡμῶν τὸ ἄχραντον ἐκεῖνο
 520 τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου μου, τοῦ ζωοδότου υἱοῦ σου¹.

¹) Ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος κ. Μιχαὴλ Λάσκαρης, πάντοτε ἄριστα ἐνιμμε-
 ρωμένος, μὲ πληροφορεῖ μὲ γράμμα του τὰ ἑξῆς σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς ἀνα-
 κοίνωσής μου: «Υποψιάζομαι ὅτι τὸ ἔργον περὶ τοῦ ὁποίου ὠμιλήσατε τὸ ἡ-
 ξερε ὁ Δ. Ροῦσος καὶ ὅτι ἀποτελεῖ τοῦτο τὸ θέμα τοῦ ἀρθροῦ του «Ἱστορία
 τῆς Μαλτέζας Σουλτάνας» εἰς τὴν ἐφημερίδα τοῦ Βουκουρεστίου «Πατρίς»,
 4.10.1898».